

II. FEJEZET

A ZSIDÓ VALLÁS

1.

A faj végső meghatározását abban találtuk, hogy közvetítő a test-lélek-szellem hármasegységét képező ember és a tiszta szellem között. Ezzel szemben a vallásban a minden egyes emberben jelen levő tiszta szellem tör közvetlenül az Egyetlen Szellem felé.

A meghatározás, amit itt adtunk, csak súrolja a vallás lényegét. Az igazi meghatározás úgy hangzana, hogy a vallásban a személy Isten felé tör. Nem a szellem, hanem Isten az a szó, amely kifejezi a valóság egyetlen teljes igazságát, azt, aminek minden más igazság csak kisugárzása. De éppen, mert az abszolút igazság, kimondásának feltételei is abszolútak. Nem igazság, ha leírjuk és nem igazság, ha kimondjuk. Hogy igaz-e vagy nem, az dönti el: hogyan írjuk le és mondjuk ki. Minden szó valóságos tartalmához hozzátartozik ez a „hogyan”: a hangsúly, a szándék, az indulat, amely kíséri, a teljes pillanat, amelyben kiejtjük – egyszóval az ember, aki kimondja. A szó nem matematikai jel s attól éppen az különbözteti meg, hogy tartalma nem formális, nem független a kimondótól. De minden más szó csak sugara a tiszta szónak; a véges ember szava; nem a tiszta szellemé, hanem a testé, léleké és szellemé. Nem úgy igaz, hogy az igazságot fejezi ki, hanem úgy, hogy az igazság felé tör. Ezért a nyelv csupa nyugtalanság, csupa sokértelműség, csupa nyitott lehetőség. Éppen ebben a nyugtalanságában rejlik értéke: teremtőereje, vagyis

Istenkereső ereje. De ez a szó: – Isten – maga A Szó, az élő egyetlen igazság. Maga az élő egyetlen igazság; maga az egyetlen élő szó, amely az egyetlen valósággal azonos. Ez azt jelenti, hogy aki kettészakítja formára és tartalomra, *aki anélkül mondja ki, hogy csorbítatlan tartalmát átélné, aki csak mint egy szót használja a többi között, annak ajkát az abszolút igazság helyett az abszolút hazugság hagyta el.* Ezért ezt a nevet, amely a tiszta szellem szava, nem szabad addig kiejtenünk, míg el nem jutunk hozzá; aki eljutott hozzá, annak számára a szellem Istenné lesz. Addig pedig ez a szó a valóság célja és értelme, a nyelv célja és értelme, a jutalom, amelynek elnyerésére előbb méltóvá kell válni: tiszta szellemmé kell válni. Vagy néha a valóság ajándéka, egy-egy ritka pillanatban, mikor lehull rólunk mindaz, ami nem tiszta szellem és szemtől szembe állunk az osztatlan valósággal. De ilyenkor, hogy ne hazudjunk, csak magunkban ejthetjük ki a szót, abban a csendes és igaz párbeszédben, amit az Én és Te önmagunkon belül folytatnak; vagy azokban a még ritkább pillanatokban, mikor valakiből elszállt minden, ami nem tiszta Én, és ez a tiszta első személy találkozik az ő tiszta második személyével: a kérdés a feleletével, vagy a felelet a kérdésével, amelyre öntudatlanul felelt.

Azt akartuk megmagyarázni, miért használjuk ezt a szót: szellem, nem pedig azt, hogy Isten. De ezzel a magyarázattal egyben eljutottunk közvetlenül a zsidó vallás centrumába. A zsidó vallás centrumában az az élmény áll, hogy az isteni név kimondhatatlan, amíg a véges ember történelme tart. Kimondhatóvá csak akkor lesz, ha a valóság tiszta szellemmé vált s minden egyes ember tiszta *személyé*: minden egyes Én tiszta első személyé és számára minden más tiszta második személyé. Ez a messiási eszme tartalma.

A héber nyelv, amely a zsidó vallás szerves eleme, és így örökké a zsidóság szent nyelve marad, az isteni név megjelölésére egy kiejthetetlen szót használ. Négy betű jelöli ezt a szót: a Jád, a Hé, a Váv és a Hé. Akik Jahve-nek vagy Jehovának ejtik, már nem ezt a szót ejtették ki. Aki a zsidó-

ságon kívül állva nevezi így a „zsidó Istent”, csak arról tesz tanúságot, hogy a zsidóság Isten-fogalmát nem tudta megközelíteni; aki mint zsidó nevezi így, a zsidó vallási felfogás szerint az abszolút hazugságot sűrítette egy szóba. Nyelvi formája szerint a kiejthetetlen név az abszolút jelen és abszolút jövő egysége: a „lenni” ige jelen és jövő ideje egybeszöve; a múlt idő mint elmerített és halkán belejátszó elem jut szerephez ebben az egységben. Ez a forma maga a kiejthetetlenség formája: a szó időbelisége, amelyhez minden szó fizikai kiejthetőséggel kötve van, feloldódik itt az egyetlen, osztatlan pillanat időtlenségébe. Ez az egyetlen osztatlan pillanat: az egyetlen osztatlan valóság, mint örök jelen, az élő Egy. Az ember egyszer ki fogja tudni ejteni: az idők végén, mikor számára is egyetlen pillanat jelene lesz az egész valóság. Ezért van a négybetűs formában a jelen idő a jövő idő keretébe zárva. Aki addig kiejti, bűnt követ el; az egyetlen bűnt, amelynek minden más bűn csak derivátuma: bűnt a Szó ellen – hazugságot. Ezért, aki nem akar hazudni, csak jelzi a nevet. A szent nyelv ezzel a szóval jelzi: „a Név”. Valahányszor a négy betű a Szentírásban vagy az imákban előfordul, a vallásos zsidó így ejti ki: „a Név”. Ezzel azt is kifejezi, hogy minden más név, vagy minden más szó (a kettő kapcsolata a héberben különösen szoros) ennek az egynek sugara.

Az isteni név kimondhatatlanságával kapcsolatban gyakran mondják, hogy ez a név a zsidóság számára félcimetes és a zsidó vallás a félelem vallása. Valóban a félelem vallása? Nem; csak a felelősségé. Amennyiben a felelősségnek egyik mozzanata a félelem, annyiban a félelem vallása. Amennyiben a felelősség a félelem legyőzése, annyiban a félelem legyőzésének vallása.

A felelősség az azonosítás és kockázat kettős élménye. De a kockázat megint kettős élmény: a félelem és remény hullámjátéka. Hogy a zsidó vallás a felelősség vallása, úgy kell érteni, hogy középpontjában a Szó iránti felelősség áll. A Szóval való azonosítás mint egyistenhit, mint szövetség, mint kinyilatkoztatás a zsidó vallás alapja. *Azonosítás* és nem *azonosság*:

a Szóval való azonosság a történelem lezárulása, a Szóval való azonosítás a történelem megindulása. Az azonosítás: az azonosság lehetősége és az azonosság, mint feladat. Ezért elválaszthatatlan a felelősségtől. A feladat teljesítése a létbe vág. Minden lépés, amely közelebb visz hozzá, a létérzetet emeli, minden visszaesés a létet veszélyezteti. Akit léténc kockázata fűt át, annak útja félelemtől reményhez és remény-től félelemhez visz. Ezt az utat szabja ki a zsidó vallás a zsidóságnak.

A félelem és remény hullámjátéka a gyengesség és erő játéka. Az isteni Név kimondhatatlan számunkra, mert nem érezzük magunkat elég erőseknek ahhoz, hogy hazugság nélkül kimondjuk. Ez a zsidó vallás mint a félelem vallása. De nem mondunk le arról, hogy kimondjuk: ez a lemondás a megsemmisülés volna. Az egész emberi lét, az egész emberi történelem nem más, mint előkészület arra, hogy kimondhas-suk – nem más, mint e gyengesség és e félelem legyőzése. Ez a zsidó vallás mint a félelem legyőzésének vallása. A félelem a kinyilatkoztatásban ránk rótt feladat nagyságának felismeré-séből fakad: a Törvény élményéből. A remény a szövetségből táplálkozik: abból a felismerésből, hogy a Törvényből erő árad arra, aki belépillantott. A félelem és remény: a Törvény súlya és a messiási hit eszkatológiája csak elválaszthatatlan egységben jellemzik a zsidó vallást.*

A kifejezések, amelyeket itt a zsidó vallás előzetes jellemzé-sére használtunk, még túlságosan tágak. Gyengesség és erő, félelem és a félelem legyőzése – mind igaz, ha valamennyit

* Azok számára, akik hajlamosak arra, hogy a vallás külső formáinak történelmi kialakulását összetévezzék magával a vallással, meg kell jegyez-nünk, hogy a messiási eszme nem későbbi történelmi termék: a szövetség már elválaszthatatlan mozzanatként tartalmazza. A vallás nem bír el kiegészítése-ket. Ez önmagában való ellentmondás volna. Ha valóban vallás, ugyanúgy egy csapásra teljes, mint a valóság, amely megnyílik benne. Amiről mint vallásfejlődésről beszélhetünk, csak ennek az egy csapásra teljes vallásnak kibontása, kifejezése a történelem folyamán: az ember útja a már létező valláshoz.

arra az egyetlen pontra irányítjuk, amely az emberi lét gyújtópontja: a tiszta személyiségre. Nem bármiféle gyengeség, és nem bármiféle félelem, nem bármiféle erő, és nem bármiféle legyőzése a lételelemnek az, amihez a zsidó vallásnak köze van. Ami fizikai vagy pszichikai, e kifejezésekhez tapad, le kell hántanunk előbb róluk, hogy eljussunk ahhoz az egyetlen ősgyengeséghez és őserőhöz, ősfélelemhez és annak őslegyőzéséhez, amelynek hullámmozgása maga az emberi valóság születése. Idáig jutva, a zsidó vallást így írhatjuk le: *a bűntudat és öntudat egységének vallása.*

Ez az egység adja a zsidó vallási magatartást. Ahol a bűntudat és öntudat egysége megszakad, vagy egyensúlya felborul, megszűnik a zsidó vallás. Az abszolutizált alázat éppúgy kiesik a zsidó vallási szellemből, mint az abszolutizált öntudat. A zsidó vallás útja: folytonos hullámmozgás bűntudattól öntudatig és öntudattól bűntudatig. Veszélyes út, mint ahogy a zsidó vallás a zsidóság legnagyobb lehetősége és legnagyobb veszélye. Minden pillanatban az örökkévalóságra kötelez; el kell jutni a Névhez, és aki kibírja, el is jut hozzá. De aki belefárad, aki csak egy pillanatra is enged a csábításnak, hogy a hegyen vagy a völgyben gyökeret verjen, alázatból vagy öntudatból biztos házat építsen magának, mindenét elveszti. Mindenét elveszti, anélkül hogy észrevenné; mert amit elveszít, olyan gyökeresen *minden*, hogy vele veszíti a képességét is, hogy észrevehesse önmaga változását. Az a zsidóság, amely erre az útvesztőre lép, észre sem veheti, hogy már régen nem zsidóság.

A bűntudat is, az öntudat is közvetlenül a Névhez való viszony. Egy vallás, amelynek ez a lételeme, szükségképpen mindig a legnagyobb érzékenységet mutatta az emberi szó élő volta iránt. Az emberi szó a Név (az isteni Szó) sugara: az emberi szó tehát élő szó legyen és ne holt szó. Mert mind a két fajta szó létezik és mind a kettő hatalom. De az élő szó az élet hatalma, amely legyőzi a halált, a holt szó pedig a halál hatalma, amely legyőzi az életet. Az út a szellem örök életé felé csak étellel lehet kikövevezve; nem juthat el az ember

az élő isteni Szóhoz, hanemha élő szavakon át. Az élő szót minden pillanatban magunkból kell teremtenünk. A holt szót mások kimondták és mi alkalmazzuk. Alkalmazzuk: megvárjuk, amíg kihűlt, megmerevedett, aztán másolatokat készítünk róla. Minden alkalmazott szó halotti maszkja csupán egy régen élt szónak.

Ezért az a zsidó magatartás, amely a vallás szelleméből táplálkozott, mindig spontán tiltakozás volt a holt szó ellen. Az élő és holt szó különbsége nem a beszélt és írott szó formai különbsége; az írott szó is lehet élő szó és a beszélt szó is holt szó. De az írott szó csak az erősek számára élő szó. Nehezebb feladat elé állítja azt, aki kifejez benne és azt, akihez eljut. A személyes jelenlét soksíkúságát egy síkra vetíti. A hang, hangsúly, gesztus, arckifejezés, lehelet, az egész testi-lelki alkat, az egész egyéni élet, amelyek mind a beszélt szó erőkomponensei és a beszélt szót magyarázzák, az írott szó fölött finoman eloszolva lebegnek, mint „stílus”. Az erősek az élő írott szóból még többet is meríthetnek, mint a beszélt szóból; de a gyengébbekre az írott szó fokozott veszélyt jelent. Ezért fontos adalék a zsidó vallás megértéséhez az írásbeliség elleni harc, a zsidóság egy olyan korszakában, mikor a vallás az erősek körén túllépett és a nép széles tömegeinek napi problémájává vált. Az egyetlen „írott tanon”, a Szentíráson kívül, amely mint a tökéletes szó írott formájában sem veszíthet élő voltából, elutasította a zsidóság minden más tanítás írásbeliségét. Így alakult ki az „írott tan” mellett a „szóbeli tan”. Mikor később a szóbeli tant mégis írásba foglalták – olyan körülmények között és olyan következményekkel, amelyeknek taglalása messzire vezetne – ez a második írásba foglalt tan továbbra is megtartotta a „szóbeli tan” nevet. Egy írásba foglalt tan mint szóbeli tan: ez az ellentmondás tartalmazza a Szentíráson kívüli zsidó vallási iratok létjogosultságának feltételét. Az írás a véglegesség igényével lép fel. De a véglegesség csak a tökéletes írást illeti meg, mert ez már azonos a tökéletes szóval. Ilyen tökéletes írás a zsidó vallás számára egyedül az „írott tan”: a Szentírás. Ez az elne-

vezés: „szóbeli tan” azt fejezi ki, hogy ami itt írásba van foglalva, nem isteni szó, hanem emberi kísérlet az isteni szó megközelítésére: hogy mint emberi kísérlet magában foglalja az emberi szó két lehetőségét: az élő és a holt szó lehetőségét; és hogy érték benne csak az a személyes erőfeszítés lehet, amit minden egyes nemzedék újra meg újra önállóan kifejt az isteni szó megközelítésére. Egyedül az írott tan lehet változatlan, lezárt, örök tekintély; aki a szóbeli tant lezártnak tekinti, a zsidó vallást tagadja meg.*

* Maga a héber írás fontos óvintézkedéseket tartalmaz a gépies alkalmazhatóság ellen. Csak mássalhangzói vannak, a magánhangzókat minden egyes esetben a szó élő tartalmából kell következtetni. Ezenkívül a Szentírás minden szava különleges hangsúly- és hangjegyekhez van kötve. Ezek a hagyományos jegyek arra szolgálnak, hogy a szavak matematizálható elemein, a betűkön kívül, az élő beszéd színeiből is átmentsenek az írásbeliségbe annyit, amennyit csak lehetséges. A zsidó vallási szellem világosan felismerte a nyelv racionális és irracionális elemeinek szerves egybeszővődését, s ez is félreismerhetetlenül tanúsítja, mennyire gyökeréig élte át a szó problémáját.